

ספר תקון מדות הנפש. (א)

<p>והתבונן במדות הנפשיות. וכל דברי גבורות וחלושות. מרוחים (ו) ואשפר ואשישות. עלה אל הנשמות הקדושות. (ז) ולכעוס וענות רכות וקשות. עשות ועזובועת דבר ולחשות. (ח) ותהיה שלאנן מכל רגשות. אוותיך לך (יב) באות יחשות.</p>	<p>(כ) עזוב חידות ישנות וחדשות ובהם תמצא (א) דעת קדושים לבית מדות (ב) זנה נא (ה) ועליות ומדות נפשך כונן ובם ת- ודע עת לאהוב ושנוא ולרצות (ח) דעת לתת ולמנוע ועת ל- וראו תשכון מנוחות (י) שנאנות ותמצא חן ושכל טוב וכל (יא) ת-</p>
---	--

על דעת החכמים הקדמונים ז"ל אשר חיבר החכם הגדול המובהק ר' שלמה בר יהודה ז"ל הידוע בן גבירול הספרדי במדינת סרקסטה כחדש ניסן שנת תת"ח. (יג) ומכאן התחיל המחבר ואמר: (יד)

על שער הספר ציינתי מאיזה מקור מים חיים שאבתי את מימי ועתה באתי להוסיף עוד השינוים כאשר הנה בכ"י השני קובץ י"ב (H. V. 12.) מאוצר הספרים כאסאנאנטא וארשום תמיד הכ"י (כ"י ב) והשינוים כאשר המה בכ"י תלמוד תורה (כ"י ת"ת.) לקהל עדת ישראל ברומא רבתי יע"א, ואוסף עוד להביא את הילופי הנוסחאות כאשר המה בנרפס בק"ק לינעוויל (בנרד.) יע"א משנת תקס"ז לפ"ק אשר הוציא לאור המדפיס כהר"ר אבררם פרויעק ע"ה כפי אשר י"ל בריווא דטרונטו בשנת שכ"ב לפ"ק. וע"ע מה שכתבתי בענין הזה במבוא להספר הזה. א) בכ"י ת"ת מתחיל המעתיק: ספר תקון מדות הנפש על דעת החכמים הקדמונים, אשר חבר החכם הגדול הפילוסוף המובהק ר' שלמה בן גבירול ז"ל ממדינת סרקסטה וחברו בלשון ערב בחדש ניסן שנת תת"ח, (לפי דעת אמ"ר הנאון שו"ר זצ"ל נולד רבינו שלמה בשנת תשצ"ה ומת בשנת תתכ"ד לפ"ק, ולפי השבון הזה היה אז המחבר כאשר כתב את הספר בן שלש עשרה שנה, לכן יותר נכון לפי דעת הרב החוקר השלם סרד"ל זצ"ל מסענעדיון שנולד תשפ"ו ועיין עוד במליצת היהודים בספרד אשר ה"ל החכם השלם הזה בן כ"י שנה ועיין עוד במליצת היהודים בספרד אשר ה"ל החכם השלם הרב מו"ה יחיאל מיכל זק"ש זצ"ל דף רי"ז וכו') והעתיקו בלשון הקודש החכם ר' יהודה בן תבון מרמון ספרד (נראנדא) במנדול לויגל שנת תתקכ"ז, אמר המתרגום. ע"כ. בכ"י א', קובץ ט"ו וככ"י ב' חסר כאן כל המאמר, בנרד' מן והעתיקו עד ועד בכלל אמר המתרגום ליתא. (ב) בנרד' המליצה בסוף הספר. (ג) בכ"י ב' ובכ"י ת"ת המציאה כתיב. (ד) בנרד' קנה כתיב. (ה) בכ"י ב' בה כתיב. (ז) בכ"י ב' ובכ"י ת"ת מרווחים כתיב. (ז) בכ"י ת"ת ובנרד' ובם תעלה אל מעלות דוחות קדושות כתיב. (ח) בנרד' ורצות כתיב. (ט) בכ"י ב' ועת לתת ולמנוע ל- עשות עזוב וכו' כתיב. (י) בכ"י ב' בכ"י ת"ת ובנרד' שאננות כתיב. (יא) בכ"י ת"ת ולך כתיב. (יב) בכ"י ת"ת יהו כתיב. (יג) עיין לעיל סימן א'. (יד) בכ"י ב' אמר מחברו בכ"י ת"ת אמר המחבר ובנרד' אמר מחבר הנ"ל כתיב.

יתברך (ט"ו) האל האחד (ט"ז) העיוז הגבור והגורא הקרוב העונה בעת צרה הקרמון הראשון הכורא יתעלה לאין קץ ואחר כן (י"ז) נאמר כי (יח) מפני שראינו (י"ט) את האדם מבחר ברואי ית' שמו ידענו שהוא (כ"א) עניין הכוונה בבריאות כל הגופות וההוויות [הערה א'], ועוד כי הוא שות ומכוון במזגו [הערה ב'] מכל בעלי חיים והוא שנכרא מתוקן בצורה (כ"ב) ושוה (כ"ג) כמלאכתו מכולם (כ"ד) בעל נפש [הערה ג'] מדברת עניני (כ"ה) החכמה קיימת לא תפסד, ולמדו על זה המופתים (כ"ו) הגראים שמורה עליהם השכל והכתוב (כ"ז) אשר אינן נסתרין מכל חכם לב, ואומר מבלי הטות כי הוא (כ"ח) הגדול שבדברים המצריכים (כ"ט) להודות [הערה ד'] כי הוא מבחר כל (ל' הכרואים, שמצאנו (ל"א) אותו משתתף (ל"ב) עם המלאכים כדיבור ובשכל, ואלה השתי מדות המה אלדיות רוחניות (ל"ג) ועם זה אנחנו רואין שהמלאכים משתמשים בצרכי האדם הצדיק [הערה ה'] כמו שידענו מאברהם אבינו ע"ה בבשרם והזחרתם אותו וכן יצחק, ויעקב (ל"ד) אמר בתפילתו: המלאך הגואל אותי מכל רע (בראשית, מ"ה, ט"ז) והכתוב אומר: וישר אל מלאך ויוכל (הושע י"ב, ה). ודניאל אמר: אלהי שלח מלאכיה (דניאל ו', כ"ג). ובעזרת הצדיקים ונגיפת שונאיהם: (ל"ה) ויהי כלילה החוץ ויצא מלאך ה' וידך במחנה אשור (מ"ב, י"ט, ל"ה) ורכים בעינינו (כ"ז) האלה לא אאריך לזכרם (ל"ז).

יש לאדם יתרון על האחר.

וכבר ידענו שיש (ל"ח) אדם שיש לו יתרון על אדם אחר מבלי ספק עד שאדם אחד שוה מניין (ל"ח) רוב בני אדם אע"פ שהם מיסוד אחד והרכבה אחד. (ל"ט)

טו) בנד' המלה יתברך ליתא. טז) וגם המלה האחד ליתא. בכ"י ת"ת שם הנוסחא: העיוז והגבור הקרוב העונה האחד הקרמון הראשון הנורא ויתעלה לאין קץ, ובנד'. העיוז הנכבד והקרוב העונה האחד הקרמון הראשון הכורא ית' וכו' כתיב. יז) בכ"י ת"ת ואחר כך כתיב. יח) בכ"י ת"ת כך כתיב. יט) בכ"י ת"ת שאנחנו רואים ובנד' שאנו רואים כתיב. כ) בכ"י ב' בכ"י ת"ת ובנד' ברואי הכורא כתיב. כא) בכ"י ת"ת ובנד' כי הוא כתיב. כב) בכ"י ת"ת ובנד' בצורתו כתיב. כג) בכ"י ת"ת ובנד' ונאה כתיב. כד) בנד' מכולם ליתא ושלים כתיב. כה) בכ"י ת"ת ובנד' פנינה כתיב. כו) בנד' מפתחים הנראים כתיב. כז) בכ"י ת"ת והכתובים כתיב. כח) בכ"י ת"ת ובנד' המלה הוא ליתא. כט) בנד' אלדיות להודות כתיב. ל) בכ"י ת"ת ובנד' המלה כל ליתא. לא) בכ"י ת"ת ובנד' מצאנו כתיב. לב) בכ"י ת"ת משותף כתיב. לג) בכ"י ב' ואלה השתי מדות המה להוות רוחניות כתיב. לד) בכ"י ת"ת וכן יעקב אבינו אמר וכו' כתיב. לה) בכ"י ת"ת ובנד' אמר כתיב. לו) בכ"י ב', בכ"י ת"ת ובנד' בזכרם כתיב. לז) בכ"י ב' בכ"י ת"ת ובנד' כי יש כתיב. לח) בכ"י ב' ובכ"י ת"ת מינין כתיב, ובנד' ועל אדם שוה במנין כתיב. לט) בכ"י ב' ובכ"י ת"ת ובנד' אחת כתיב.

הנרמים (מ') הפלכיים [הערה ו'] אותו ובחרו במוסר. ושהחלק (מ"א) השפל אשר בו נמשך אחרי החלק העליון רוצה לומר שמשל שכלו במבעו, וכשתהיה נפשו שפלה וממדה, (מ"ב) אין מעלתו ראויה (ליה) להשיג אל המעלה היא לא יוכל לעלות אל מה שלא זמנוהו גרמי אותותיו (מ"ג) ולא יעזרוהו המוסר, על כן צריך לאדם החכם (מ"ד) הנלכב שישתדל בכל כחו (מ"ה) אל התכלית אשר יוכל להשיגה (מ"ו) מן המעלות.

יעזרו הדברים הפלכיים בנפש כעוזר עבודת האדמה לאדמה.

ויהיה כמו שיאמר (מ"ז) אחד מן החכמים: עזרו הדברים הפלכיים בנפשותיכם כאשר תעזרו החרישה וההשקאה את הזרע בגידולו (מ"ח) והוא מטבעו כמיצוע הארץ, ושימרח להיות מערת ההסידים ולהתנהג במנהגם בכל יכולתו (מ"ט). ועוד צריך שיתחכם במדותיו (נ') עד שיתקנו לו, (נ"א) ואל ישתמש בחושיו, אלא בדבר הצריך עד שיהיה מן הידועים בחשיבות (נ"ב) והמפורסמים בחסידות, (נ"ג) כי זאת היא התכלית הטובה (נ"ד) העולמית, אשר אם יגיע אדם (נ"ה) אליה תכלה עינו תמיד להגיע אל מה שלמעלה מבנה, (נ"ו) והיא הטובה התמידה אשר היא התכלית אשר יגיע בעולם השכל והיא לעולם (נ"ז) הבא, והיא טובת האלדים שהטיב בה לעבדיו אחרי הטובה הכוללת אותם בהמציאם ברואים, (נ"ח) וכבר (נ"ט) שאל דוד ע"ה להגיע אל טובת (ס) העולם כאמרו: עשה עמי אות לטובה (תהלים פ"ו, י"ז) (ס"א). והתאוה עוד שיהיה מוזמן להגיע אל טוב העולם הבא כאמרו: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו' (שם ל"א, כ). ירוין מדשן ביתך וגו' (שם ל"ו, ט). והמעלה הזאת לא יגיע אליה אלא הראוי לה כמו

(ט) בכ"י ת"ת הגולמים כתיב. (סא) בכ"י ת"ת ושחלק כתיב. (סב) בכ"י זמורה בכ"י ת"ת זמורה ובנ"ד זמורה כתיב. (סג) בנ"ד זמורה וזאין מעלתו להשיג אל המעלה ההיא לא יוכל לעלות אל מה שלא זמנוהו גרמי אותותיו וכו'. (סד) בכ"י ב' לאדם הנלכב כתיב. (סה) בכ"י ת"ת ובנ"ד להגיע כתיב. (סו) בכ"י ת"ת אשר יוכל להשיג כתיב. (סז) בכ"י ב' ויהיה כמו שיאמר מן החכמים, בכ"י ת"ת ובנ"ד כמו שאמר אחד וכו' כתיב. (סח) בכ"י ת"ת את הזרע בגדול וכו' ובנ"ד כאשר תעזרו החרישה והשקיה בגדולין כתיב. (סט) בכ"י ת"ת ולהתנהג בכל יכולתו בכל מנהגים ובנ"ד ולהתנהג במנהגם בכל יכולתו כתיב. (נ) בנ"ד למדותיו כתיב. (נא) בנ"ד ליתא מלת לו. (נב) בנ"ד בחשובים כתיב. (נג) בכ"י ת"ת ובנ"ד בחסד כתיב. (נד) בכ"י ת"ת כי זה היא ובנ"ד תכלית הטובה כתיב. (נה) בכ"י ת"ת ובנ"ד הטלה אדם ליתא, ובכ"י ת"ת תכלינה עיניו כתיב. (נו) בנ"ד הימנה כתיב. (נז) בכ"י ת"ת ובנ"ד העולם הבא כתיב. (נח) בנ"ד ברודים כתיב. (נט) בנ"ד שכבר כתיב. (ס) בכ"י ת"ת ובנ"ד אל טוב העולם כתיב. (סא) בכ"י ת"ת ובנ"ד הביאו מיד ראויה מן הפסוק מה רב טובך אשר צפנת ליראיך תהלים ל"א, כ'. והסאמר עד אל טוב ה"ה חסר בכ"י ת"ת ובנ"ד.

שאמר: מי יגור באהלך ומי ישכון בהר קדשך, הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו (שם ט"ז, א', ב') ושאר הענין.

ומכבר (ס"ב) שהגענו בדברינו עד הנה מזוכר (ס"ג) יתרון מעלת האדם נשיב דברינו (ס"ד) לזכור ענין דברינו (ס"ה) וספרינו זה ואיך (ס"ו) תהיה השגת תועלת, ואומר כי זה יהיה אחר שנסדר דברינו בכל ענינו (ס"ז) כראוי ואחר כן נגיע אל תועלתו ודומה למה שאמר שלמה: לבד (ס"ח) ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון (קהלת ז', כ"ו), ר"ל כי בהתחברות הדברים (ס"ט) יהיו ראויים שיפול עליהם המניין וכן בסדר עניינים יובן (ע) עניינים:

העולם הגדול הולך על ד' טבעים וכן העולם הקטן שהוא האדם.

(* ואומר כי האלדים ברא את רוב העולם ההולך על ארבעה טבעים (ע"א) להיות היות תחלתו מארבע יסודות הידועים [הערה ז'] ולעומת זה ברא (ע"ב) את האדם על ארבעה טבעים (ע"ג) שיש בו הרם (ע"ד) לעומת האויר והלחה הלבנה לעומת המים והמרה האדומה לעומת האש, והמרה השחורה לעומת העפר, (ע"ה) ובראו יתעלה שלם (ע"ו) בצורתו ובכל כליו לא יחסר דבר, וברא בו חמשה חושים [הערה ח'] כמו שאני עתיד לזכרם, וכבר רמז אותו שלמה ע"ה באמרו: שכתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא גבורים המלחמה ולא לנבונים עושר (שם ט' י"א). מה שאמר: שכתי וראה: הוא ענין בחינתו והוא כלל שהוציאו בענין (ע"ז) הפרט מפני שמה (ע"ח) שאמר: תחת השמש ר"ל כל מה שהוא תחת הגלגל הסובב, [הערה ט'] ומה שאמר:

סב) בכ"י ת"ת ובנר' וכיון כתיב. סג) בכ"י ת"ת מזוכר ובנר' מדבר כתיב. סד) בכ"י ב' לדברינו כתיב. סה) בכ"י ת"ת המלה דברינו ובנר' המלה ענין ליתא. סו) בנר' ואז תדוה השגת תועלתם כתיב. סז) בכ"י ב' ובכ"י ת"ת ענינו כתיב. סח) גם בכ"י ת"ת מצאתי את המלה לבד ושם בקהלת ליתא. סט) בנר' המלה הדברים ליתא. ע) בנר' לכן בסידור הדברים וכך היא הנוסחא בכ"י ת"ת ובסוף בנר' יחבר עניינם כתיב. עא) בכ"י ת"ת ובנר' העולם הגדול ההולך וכו' כתיב. עב) בכ"י ת"ת ברא אלדים כתיב. עג) ההכנס הרב רד"ק נ"י הביא בספרו החושים דף ל"ה, ל"ו את נוף הערבי מספר הזה סג: ואומר כי האלדים — עד מפני שמעלתה מן הנוף כמעלת השמש בעולם וציינתי החלק הזה ככוכבים בראש המאמר ובסופו, ועתה אביא את השינויים לפי נוף הערבי צ"ל הגדול כאשר ציינתי בסמן ע"א. וכל המאמר מן ההולך על ארבעה טבעים עד ברא את האדם על ארבעה טבעים ליתא בערבי. עד) בכ"י ת"ת ובנר' שם בו הרם כתיב. עה) בכ"י ת"ת ובנר' והמרה האדומה לעומת האש הסדר ד'. עו) לפי דעת הרד"ק נ"י צ"ל ובראו יתעלה ר"ל האדם תם בצורתו ושלם בכליו, בכ"י ת"ת ובנר' ובראו יתבדך שלם בצורתו ובכל כליו לא יחסר דבר כתיב. עז) בכ"י ת"ת ובנר' כעין הפרט כתיב. עח) בנר' המלה שמה ליתא.

(* [העקת כפי נוף הערבי].

כי לא לקלים המרוץ רמז בו אל חוש הריח אשר הוא באף מפני שהמרוץ יהיה בשאיפת האויר מרוץ לנוסף [הערה י'] על תחום הטבעי (ע"ש) אשר בתוך גוף האדם, והשאיפה תהיה בחוש האף. ולולי האף לא היתה הנשימה שהיא מביאה לידי התנועה. ומה שאמר: ולא לגבורים המלחמה רצה לזכור חוש השמע כאשר אנו רואין שהמלחמה לא תהיה כי אם בשמע והמיית (פ) קול כמו שאמר: קול מלחמה במחנה (שמות ל"ב, י"ח). ומה שאמר: (פ"א) ולא לחכמים לחם רצה לומר על חוש המעם והדבר כפשוטו ומה שאמר: ולא לנכונים עושר רצה לומר על חוש המישוש, אשר הוא ממין הבינה והוא ממין החושים הצפונים (פ"ב) אשר במבע הנפש כמו ההרגשה והמחשבה והבינה, ומה שאמר: וגם לא ליודעים חן רצה לומר (פ"ג) על חוש הראות שלא תהיה (פ"ד) דעה כי אם בהארכת עיון בספרים והתמדת הלימוד [הערה י"א] והגירסא בהם, (פ"ה) ולולי שאין אנו רוצים להאריך הייתי מביא על אלה הרמזים ראיות גלויות מן הסכרא השכלית וחכמת הקבלה עד שתהיה הבנתם קלה (פ"ו) והשגתם קרובה, ומי שהוא מאנשי הלכות הזכים והנפשות היקרות, המזער הזה (פ"ז) יספיק (פ"ח) לו למופת כי שלמה ע"ה לא רמז בפסוק זה כי אם לחושים הגלויים והניח זכרון החושים הצפונים, וכשיהיה האדם חכם ישמש בענייניהם וימנעם ממה שאין ראוי להם. (ז)

האדם ישלים חושיו כרופא הבקי בסמיו.

אבל יתיה כרופא הבקי, אשר הוא חושב על הנוסחה (צ"א) ומשים מכל סם שיעור ידוע, ויהיו הסממנים חלוקים במשקליהם (צ"ב) כמו שישים מזה משקל גרה ומשקל מזה [הערה י"ב] כאיסר, (צ"ג) והדומה לזה כשיעורו (צ"ד) מעשה חכם מן החם והקר והיבש הוא מספיק ביניהם בשערו כמותם (צ"ה)

(עט) בכ"ו ב', בכ"י ת"ת ובנד' לנוסף על החום כתיב. (פ) בכ"י ת"ת ובנד' ובהמית כתיב. (פא) המאמר השלם מן ולא לחכמים לחם עד כמו ההרגשה והמחשבה והבינה ליתא בנד'. ולפי דעת הרד"ק נ"י כל המאמר יש ג"כ בנוף הערבי ובכ"י פארמא. (פב) לפי דעת הרד"ק נ"י צ"ל כפי נוף הערבי הפנימיים הצפונים. (פג) בנדרם לזכור כתיב. (פד) בכ"י ת"ת ובנד' דעת כתיב. (פה) לפי דעת הרד"ק נ"י צ"ל כפי נוף הערבי כהארכת עיון בכתיבם והתמדת הלימוד בספרים. (פו) בכ"י ת"ת ראיות גלויות מן הסכרות השכליות וחכמת הקבלה על אלה הרמזים עד שתהיה הבנתם קלה וכו' כתיב ובנד' המלה קלה ליתא רק הבנתם והשגתם קרובה כתיב. (פז) בנד' המלה הוה ליתא. (פח) בכ"י ת"ת ובנד'. מספיק כתיב. (פט) בכ"י ת"ת ישמח כתיב, אבל לפי דעת הרד"ק צ"ל כפי נוף הערבי ישמש. (צ) לפי דעת הרד"ק צ"ל כפי נוף הערבי שאין ראוי לשמש בו. (צא) בנד' על הנכוחה כתיב. (צב) בנד' במשקלותיהם כתיב. (צג) לפי דעת הרד"ק צ"ל כפי נוף הערבי מזה משקל גרה ומזה משקל איסור. (צד) בכ"י ת"ת ובנד' כשעורו כתיב. (צה) בכ"י ת"ת וכן הליחות והיובש והוא ספיק ביניהם בשערו כמותם, ובנד' והליחות והיובש והוא ספיק בשערו כמותם כתיב.

ואינו מספיק לו עד שישים בנייהם מסכים מבדילים להציל מרעתם וכל זה במחשבת החכמה (צ"ו), וכיון שהוא כן צריך האדם שישער מדותיו אשר הם החושים (צ"ז) ולא ישמש בהם אלא בדבר הצריך, מפני שהאלדים הרכיבים באדם (צ"ח) על כן צריך לתקן הנהגתם (צ"ט) מפני שבהן מתקן חיותן (ק) כי בהנה רואה את המראות ושומע את הקולות וטועם את המטעמים ומבחין (ק"א) בין הקשה ובין הרך והדומה לו ממה (ק"ב) שהוא מגיעו אל החיים כל ימי חייו, והרבה יש בהן מדרכי התועלת אשר אני עתיד לזכורם. ואני מזכיר עתה החושים ואופני תועלתם ומזהיר מהשתמש בהן כדרכי הרע.

א' ראש וחשוב שבחושים הוא חוש העין.

ואמר כי ראש כל החושים (ק"ד) והחשוב שבהן הוא חוש העין מפני שמעלתה (ק"ה) מן הגוף כמעלת השמש בעולם.* והחוש הזה אינו פוסק (ק"ו) מחושו תמיד מכלי זמן, ואני ר"ל בזה שהוא משיג הקרוב אליו והרחוק ממנו בעת אחד (ק"ז) ואין בין השנתו הקרוב והשנתו הרחוק זמן כמו שאר החושים. והעין נופלת (ק"ח) על מחושה בעודה פתוחה ועל כן לא תתכן (ק"ט) השינה עד שתהיה סתומה. ומה נפלאו דברי הפילוסופין בחוש העין באמרם לנפש צבעיים (ק"י) רוחניים והם נראים כתנועת עפעפי העין. ואמרו: השמר מחוש העין, כי הוא מביא אל מיני רחבים, והיא מעידה עליך בקצת התנועות כנאון וגובה ובמקצתם בענוה ושלולות (ק"יא) על כן הדבק אליה מבחר התנועות והרחק ממנה המנוה שבהן. ואמרו אין החברה להנאת העין כי אם להנאת (ק"ב) הבינה [הערה י"ג] ותחת הרברים האלו פירוש אינו נעלם מאיש מבין, ומה טובה הספקת (ק"ג) הדבר הזה שאמר (ק"ד) הכתוב: ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, (במדבר, מ"ו, ל"ט).

צו) בנד' ג"כ החכמה כתיב אבל לפי דעת הרד"ק צ"ל כפי גוף הערבי חכמה וכן כתיב בכ"י ת"ת. צו) בכ"י ת"ת ובנד' חושו כתיב. צח) בכ"י ת"ת הרכיבים באדם לצורך, ובנד' הרכיבים להאדם על הצורך כתיב. צט) לפי דעת הרד"ק צ"ל כפי גוף הערבי לתקן הנהגתם. ק) בכ"י ת"ת ובנד'. תוכן חיותו כתיב. לפי דעת הרד"ק צ"ל כפי גוף הערבי מתקן תוכן חיותו וכן הוא בכ"י ת"ת. קא) בנד' ויבחין כתיב. קב) בנד' מה שהוא וכו' כתיב. קג) בכ"י ב' משהשתמש כתיב. קד) בכ"י ב' בכ"י ת"ת ובנד' ראש החושים כתיב. קה) בנדפ' שמעלתו כתיב. קו) בכ"י ת"ת ובנד' מהשיג מחושו כתיב. קז) בכ"י ת"ת ובנד' בעת אחת כתיב. קח) בנד' מפלת כתיב. קט) בנד' יתכן כתיב. קי) בכ"י ת"ת ובנד' צבועים כתיב. קיא) בכ"י ב' ובנד' ובשפלות כתיב. קיב) בנד' הבונה כתיב. קיג) בכ"י ת"ת הפקת ובנד' העתקות הרבר כתיב. קיד) בכ"י ת"ת לרברי הכתוב ובנד' לדבר הכתוב כתיב.

(* עד כאן גוף הערבי.

ב' חוש השמע סמוך לחוש הראות.

וסמך לו חוש השמע ביקר מעלתו ואם החוש הזה פעולתו בנפש קרובה לפעולת העין, אין האדם מסכית לה כאשר הוא מסכית אל העין. ומן המנהג הטוב בחוש הזה להטותו מן הדברים המגונים (קט"ו) ולא יגזור על מה שהוא שומע מנועם (קט"ז) הקול במה שהוא דומה לו, אך במה שהוא דומה לעניין ולכוונה, ואל יהי [הערה י"ד] ניצוד (ק"יז) בשומעו כעוף אשר לבו נוטה אל הקול הערב. וצריך שירע המקומות (ק"יח) אשר ראוי בהן להאזין ולשמע. ואשר אין ראוי בהן להאזין כלל ודומה למה שנאמר עליו: אוטם אזנו משמוע דמים (ישעיה, ל"ג, מ"ו).

ג' חוש הריח סמוך לחוש השמע.

וחוש הריח הוא סמוך לחוש השמע מפני שזה מחושו, הקול ההוה (ק"ט) באויר ומחוש (ק"כ) זה האיר [הערה ט"ו] המתמיד באויר, ומעלתו פחותה מחוש השמע, ועל כן הנהגת שימושו מעומה ממנו מפני שאין בו עבודת מצוה ולא עבירה.

ד' חוש הטעם פחות מכל החושים.

אך חוש הטעם ואם הוא במעלה פחות (קכ"א) מכל החושים דרך הנהגת השימוש בו גדולה (קכ"ב) מכולם מפני שלא יוכל הגוף לעמוד זולתו, (קכ"ג) כמו שיוכל לעמוד זולתם, (קכ"ד) ודרך הנהגת שימושו שיחסום אותו מן האסור ויתיררו למותר ויגביר בכל השכל על התאוה, ותחילת (קכ"ה) מה שיראה בו ממשלת שכלך על תאותך (קכ"ו) במאכל ובמשתה כמו שהוא תחילת מה שחטא בו (קכ"ז) האדם.

ה' חוש המישוש סמוך לחוש הטעם.

וחוש המישוש סמוך לחוש הטעם והוא ממינו ותאותו (קכ"ח) ממדות האיברים השונים במזגם, ואין צורך לנפש המופתים בו חוץ מהנהגת הגוף, ודרך הנהגת שימושו שתידע כי התאוות חלאים (קכ"ט) בגוף ומדויים, שאתה צריך לרפאותם, (קל) ולא תחשוב שהם ממידות הנפש המשכלת, ואל

קטו) בכ"ו ב' מהדברים המגונים בכ"ו ת"ת המגונים ובנד' המגרים כתיב. קטז) בנד' וישעם הקול כתיב. קיז) בנד' נעור כתיב. קיח) בכ"ו ת"ת נ"ב המקומות ובנד' ויקום כתיב. עד פה היה לי לעינים הב"י ת"ת סכאן ואילך חסר הב"י לכן אביא רק השינוים מכ"ו ב' קובץ י"ב וחילופי הנוסחאות כאשר המה בנדרפס לינעוויל ובנדרפס בריווא דטרינו (בנד' ר"ט). קיט) בנד' החונה כתיב. קכ) בנד' ומלחש כתיב. קכא) בנד' פחותה כתיב. קכב) בנד' מעולה כתיב. קכג) בנד' זולתם כתיב. קכד) כמו שיוכל לעמוד זולתם ליתא בנד'. קכה) בנד' לתחילת כתיב. קכו) בנד' על תאותו כתיב. קכז) בנד' המלה בו חסר. קכח) בנד' והגאתו כתיב. קכט) בנד' חוס הולים כתיב. קל) בכ"ו ב' לרפואתם ובנד' לרפאם כתיב.

יעלה בלבך כי השנתם היא השנת הטובה השלימה, כי השנת המעלות הטובות אשר בהנה יהיה האדם ראוי לכבוד כדון השכל (קל"א).
ואחר שהשלמנו לדבר על החושים נאמר כי שמנו אותם כמו הסוג, [הערה ט"ז] ונזכיר אחריהם מה שתחתיהם (קל"ב) מן המינים אשר הם מדות האדם ונזכיר אחריהן [צ"ל אחריהן] שם כלל (קל"ג) איש מן המינים ונספר אופני תועלותיהן והזיקן והאיך נגיע אל אופני תקונם.

לכל חוש ד' מדות, לעין: גארה, ושפלות, בושת, ועזות.

ונאמר כי כאשר יחסנו (קל"ד) המדות אל החושים על דרך המספר עלה (קל"ה) מהם לכל חוש ארבע מדות ויחסנו (קל"ו) בתחילה לחוש (קל"ז) הראות ארבע מדות וכן לשאר החושים, והגיע המספר עשרים מדה. (קל"ח) מהם לעין: (קל"ט) הגארה, והשפלות, והבושת, והעזות, ומה שאנו מייחסים (ק"ם) הגארה לחוש העין הוא דבר גלוי וכמו שהקדמנו לדבר בו, ועוד כי אתה רואה גבוהת עיני הנאים, ואשר נפשיתם גבוהות ובהפך זה בשפלי נפש ובענוים, ואמר הכתוב: עיני גבוהות אדם שפל (ישעי, ב', י"א). ועוד: ועיני גבוהים תשפלנה (שם, ה', מ"ו). והדומה לו. ומה שאמר: ועיני, הוא מורה כי מדת הגיאות (קס"א) מיוחסת אל חוש העין, ובענוה אומר: טהור עינים מראות ברע [צ"ל רע] (חבקוק, א', י"ג). והדומה לו. ומי שהוא עז פנים תראה אותו ברוב העניינים מסקר העינים לא יחרד לבושת, כמו שאמר בהם: הכרת פניהם ענתה כם (ישעיה, ג"ו מ"ג). וכן תראה עיני הרשעים אנשי העזות הומיות ואינן נחות ודומה למה שנאמר בהם: ועיני רשעים תכלינה, (איוב, י"א, ב'). ואמר בעוים: חזקו פניהם מסלע (ירמיה, ה', ג'). ובהפך זה תראה ה' י' ש'ן (קס"ב) כופף [הערה י"ז] את עיניו כדי שימצא חן בעיני אלדים ואדם, כמה שנאמר: ולענוים יתן חן (משלי, ג', ל"ד). כאשר אני עתיד לבאר את הכל (קס"ג) באר הישב בעזות שדי. והמעלה הזאת מניעים אליה במיצוע הראות מן המביט והמיבט כמו שנאמר (קס"ד) במשה רבינו עליו השלום: והאיש משה עניו מאד, וכמדובר י"ב, ג'). והקדים לעומת זה: גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם (שמות י"א, ג').

קלא) בנד' בדין שכל כתיב. קלב) בנד' שתחתם כתיב. קלג) בנד' כל איש כתיב. קלד) בכ"ו ב' ובנד' יחסנו כתיב. קלה) בנד' יעלה כתיב. קלז) בנד' ויחסנו כתיב. קלח) בנד' חוש הראות כתיב. קלה) בנד' עשרים מדות כתיב. קלט) בנד' לחוש העין כתיב. קמ) בנד' מה שאנו רואים מן הגארה כתיב. קמא) בנד' הגארה כתיב. קמב) בכ"ו ב' הבישן ובנד' שהביישן כתיב. קמג) בנד' בשערים המיוחדים להם כתיב. קמד) בנד' על משה רבינו כתיב.

לשמע: שנאה, אהבה, רחמים, ואכזריות.

וחוש השמע הוא סוג שיש תחתיו ארבעה מינין שהן ארבע מדות, והן השנאה והאהבה והרחמים והאכזריות. ואומר כי צריך לרקדק העיון כדי לייחס אלה ארבע מדות לחוש (קמ"ה) השמע, ואם לא נראה דברינו (קמ"ו) מבואר באר היטב אנשי לבב יספיקו להם הרמזים. ואין צריך להאשים מי שהביא (קמ"ז) קצת הדברים (קמ"ח) הנכונים מפני שלא הגיע עד תכליתם (קמ"ט). ואולי המעיין בספר הזה ידינני (קנ"ג) לזכות מפני שלא יכולתי להביא המופתים השכליים ואשר הם מהכמת הדבר והחקשות אשר מן הכתוב כמה ששמנו ידינו בו, כי כח הכשרי חלש (קנ"א) כל שכן לאיש כמוני מפני מה שאני בו מרוב [הערה י"ח] ההקטנה (קנ"א) ומעוט השגת החפץ.

ואומר כי במקומות בא השמע בכתוב וסמך לו האהבה (קנ"ב) כמה שנאמר: שמע ישראל (דברים ו', ד'). וסמך לו: (קנ"ג) ואהבת את ד' אלדיך (שם ו', ה'). ועוד נאמר: ויהי כשמוע לבן את שמע יעקב בן אחותו (בראשית כ"ט, י"ג). וסמך לו: ויהבך לו וינשק לו (שם), ועוד: ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה' (שם כ"ד, נ"ב).

יבוא השמע על ההבטה והדבור.

ויבוא עוד השמע [הערה י"ט] על הקיבול והרצון (קנ"ד) אשר המה יסוד האהבה כמו שנאמר: נעשה ונשמע (שמות כ"ד, ז'). ועשיית הדבר יהיה באהבת האדם את הדבר ודומה למה שנאמר: (קנ"ה) ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי (בראשית כ"ז, ד').

תבוא הטבת הלב לבעל השמע כבא הקצף בהעדרו.

ועוד תבא הטבת הלב על נשמע (קנ"ו) כמה שנאמר: וישמע משה ויטב בעיניו (ויקרא י' כ'). (קנ"ז) כמו שיבוא הקצף בהעדר הקיבול והשמע כמה שנאמר: ולא שמעו אל משה וכו' ויקצף עליהם משה (שמות ט"ז, כ'). ותהיה סמוכה לשמע השנאה כאשר ידעת מענין עשו, כמו שהוא אומר: כשמוע עשו את דברי אביו (בראשית כ"ז, ל"ד). וסמך לו: וישטם עשו את יעקב (שם כ"ז, מ"א). והרחמנות ידוע

קמ"ה) בנד' אל חוש כתיב. קמ"ו) בנד' דברינו זה כתיב. קמ"ז) בנד' מה שהובא כתיב. קמ"ח) בנד' מן הדברים כתיב. קמ"ט) בנד' ולא הגיעו עד תכליתם כתיב. קנ"ג) בכ"ו ב' ידינוני כתיב. קנ"א) בנד' בטעות חלש כתיב. קנ"ב) בנד' ההקטנה כתיב וכן נכון עיין בערך מל"ן על התרנוסים להחכם לוי ערך קנט. קנ"ג) בנד' לואהבה כתיב. קנ"ג) המלות וסמך לו חסרים בנד'. קנ"ד) בנד' אל ההבטה והדבור כתיב. קנ"ה) בנד' וראה לזה משה שנאמר כתיב. קנ"ו) בנד' תבא הטבה לבעל השמע כתיב. קנ"ז) בנד' כמו שיצא הקצף כתיב.

שהיא גם היא (קנ"ה) אחר השמע כמה שנאמר: ושמעתי כי חנון אני (ישמות כ"ב, כ"ו). ונאמר בצדיקים החוננים: (קנ"ט) ושמע לי ישכון בטח (משלי א', ל"ג). וכחפך זה נאמר ברשעים: קול פחדים באזניו (איוב ט"ו, כ"א). והדומה לו, והאכזריות הוא ממיעוט הקיבול (ק"ט) כמו שנאמר: ולא שמע אליהם (ישמות ז' י"ד) ונאמר בנוי האכזרי: גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן (דברים כ"ח, ג'). ונאמר: גוי אשר לא תשמע לשינוי (ישם כ"ח, מ"ט). ולא תשמע מה ידבר. (קס"א).

לחוש הריח ד' מדות: חרוץ, רצון, קנאה וחריצות.

וחוש הריח יש לו (קס"ב) המדות ארבעה: החרון, והרצון, והקנאה, והחריצות, [הערה כ'] החרון מיוחס אל חוש הריח כמו שאמר: ויחר אפו (ש"א י"א, ו'). ויותר ממה (קס"ג) שנראה החרון הכעס והחימה באף שנאמר: באדין נבוכדנצר התמלי חמא וצלם אנפיהו אשתני (דניאל ג', י"ט). והרצון יהיה בכח הרעיונים אשר המה בטוח (קס"ד) כשלא ישנה אותה מ' ק' ר' (קס"ה) מחוש הריח אשר הוא קרוב אליו מכל החושים הפועלים בו, וכרצון נאמר: באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש (משלי ט"ז, ט"ז). והקנאה והחריצות יש שיהיו (קס"ו) בחוש האף והקנאה בסעיף (קס"ז) מן החרון ודומה למה שנאמר: (קס"ח) כי קנאה חמת גבר לא יחמול ביום נקם (שם ו', ל"ד). וכבר נתברר בזה השתתפות (קס"ט) החימה עם הקנאה כענין (ק"ע) החוש, והחריצות היא תנועת האדם ותהיה כל (קע"א) הנשימה אשר הם קוטב חוש הריח כאשר אמר (קע"א) קודם לזה בפרק: כי לא לקלים המרוץ (קהלת ט' י"א).

לחוש הטעם ד' מדות: שמחה, דאגה, חרטה ושלוח.

וחוש הרביעי אשר הוא בטעם ארבעה מינין שהן ארבע מדות והן השמחה, והדאגה, והחרטה, והשלוח, הלא תראה כי השמחה הגדולה היא במאכל ומשתה אשר יגיעו אליה כמיצוץ חוש הטעם כמו שנאמר: הגישה לי ואכלה מציד בני למען תברכך נפשי (בראשית, כ"ז כ"ה), ונאמר עוד: ויאכל בעז וישת וייטב לבו (רות ג', ו'). ויש שמשמחין את הדברים אשר הם כמלות אשר הם (קע"ב) מעין הטעם כמו שנאמר: שמחה לאיש במענה

קנח) בנד' שהיא גם היא תהיה כתיב. קנט) בכ"י ב' ובנד' החנונים כתיב. קס) בנד' מיעוט הקיבול כתיב. קסא) המאמר ולא תשמע מה ידבר ליתא בנד'. קסב) בנד' יש לו נ"כ כתיב. קסג) בנד' ואחר ממה שנראה כתיב. קסד) בנד' במצה כתיב. קסה) בנד' מקרו כתיב. קסו) בנד' יש שהוא בחוש כתיב. קסז) בנד' והקנאה מסתעף כתיב. קסה) בנד' שנאמר בו כתיב. קסט) בנד' הרשתתפות כתיב. קע) בכ"י ב' כענין החוש כתיב. קעא) בנד' ויהיה בתיוקן כלי הנשימה כתיב. קעב) בכ"י ב' ובנד' אמרנו כתיב. קעג) בנד' שהם מעין הטעם כתיב.

פיו, (משלי, ט"ו, כ"ג). ובהפך זה כשיעדר פועל החוש הזה תהיה הדאגה כמו שנאמר: ותבכה ולא תאכל (ש"א, א', ז'), וכמו שנאמר ביהונתן: ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נעצב אל דוד (שם, כ', ל"ד). והרבה כאלה בא (קע"ד) בדוד ובזולתו. ומדת החרטה הדרך אשר בה יוכל האדם לייחסה אל חוש הטעם, היא התשובה בהתחרט על מה שעבר ומנוע הנפש ממני ההנאות אשר תהינה בטעם (קע"ה) כמו שאמר: שובה ישראל עד ה' אלדיך (הושע, י"ד, ב'), ונאמר ונשלמה פרים שפתינו (שם, י"ד, ג'). והדומה לזה וייחס (קע"ו) מדת השלוח אל הטעם כמו שאמר סנהריב: ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו, (מ"ב י"ח, ל"א) ונאמר: ויראו את העם אשר בקרבה יושבת לבטח (שופטים, י"ח, ז').

לחוש המישוש ד' מדות: נדיבות, קמצנות, גבורה ומורך.

והמישוש אשר הוא החוש החמישי יש לו ארבע מדות, והם הנדיבות, והקמצנות (קע"ז) והגבורה, והמורך. וייחס הנדיבות אל המישוש מפני שהמישוש לא יהיה כי אם ביד (קע"ח) והנדיבות לא יהיה כי אם בפתחת היד כמו שהקמצנות תהיה בקפיצתו (קע"ט), ואמר בנדיבות: מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים יחננו (משלי, י"ח, ט"ז). ובקמצנות נאמר: וקובץ על יד ירבה (שם, י"ב, י"א). וייחס הגבורה אל היד ויתבאר ממה שאנו (ק"פ) בו כי הפגיעה תהיה ביד (קפ"א) כמה שנאמר: ידה ליתר תשלחנה, (שופטים, ה' כ"ו). ובהפך זה נאמר על המורך: חזקו ידים רפות (ישעיה, ל"ה, ג'). ונאמר על כן: כל ידים תרפינה (שם, י"ג, ז'). והדומה לו.

וכמו ש התבאר (קפ"ב) כי כל מדות הנפש הם מיוחסים אל החמשה חושים, נשוב אל מאמרנו הראשון אשר אמר שהוא ענין הספר (קפ"ג) ונאמר כי מפני שראינו רוב בני האדם שאינם יודעים להנהיג את מדותם ולשמר בהן על דרך המוסר והשכל, ראיתי מדרך הזריזות שאחבר בהם דברים מספיקים (קפ"ד) כוללים הרבה מסיפור המדות ואופני שימושם, והאיך תהיה ההגעה בתיקונם (קפ"ה) עם מה שפגעו בי קצת אוהבי ופצרו בי על הדבר הזה להיות לי ולהם למזכרת לעת התחלפות העיניים והשתנות הזמנים והקומות והשנים, ופיסו אותו להיות מה שאחבר להם על דרך

קע"ד) בנד' והרבה כזה בא בדוד כתיב. קעה) בנד' המלה בטעם חסר. קע"ו) פה הרבה פעמים בשני הב' תמיד ויחס כתיב וכלי ספק צ"ל כמו בנד' ויחס. קע"ז) גם כאן בלי ספק טעות המעתיק וצ"ל כמו בנד' והקמצנות. קעה) בנד' אלא בבנין היר כתיב. קע"ט) בנד' כמו שהקמצנות יהיה קביצתו כתיב. קפ) בנד' מטה שאנו רואים כתיב. קפ"א) בנד' והפגיעה והיה ביד כתיב. קפ"ב) בנד' וכיון שנתבאר כתיב. קפ"ג) הם מיוחסת החמשה חושים נשיב אל דברנו הראשון שהוא ענין הספר כתיב. קפ"ד) בנד' דברים המספיקים כתיב. קפ"ה) בנד' ההגעה אל תיקונם כתיב.

יחס המדות אל החושים. וקודם שאחל לפרש ענייניהם אבאר אותם בדרך הצורה השעורית המופתית הנראית לעין, על כן ראיתי לרשום (קפ"ו) בתחילה צורת המכעים הארכעה אשר זכרנו קודם וחקקתי אותם בתחילת ספרי זה על תכונת ציוריה (קפ"ז) כדי שיהיו קרובים להבין ושיהיו הרעיונים ממהירים לזכור אותם בלי (קפ"ח) טורח וחקקתי בכל מבע מה שיש לו מן היסודות וייחסנו אל כל מבע מהם ארבע מדות כפי שמחייב המספר וייחסנו אותן אל מה שיש לו מן המדות מעשה אחד אשר הקדמנו לחלק מיניהם כפי מחלקותם (קפ"ט) להביא בכל צורה מה שיש מהם חס ומה שיש מהם קר ומה שיש בהם רטוב ומה שיש מהם יבש (קצ"א) והתחברותם והפרדם (קצ"ב) כל זה על דרך הצורה. ואלדים (קצ"ג) אשאל להצילני מטענות המוענים עלינו (קצ"ד) בסכלותם ולחסום פי מקנאינו כאילוילתם כי אינני בוטח שלא תביאם קנאתם לדבר עלי, ועם כל זה לא אשוב מפניהם ולא אמנע בעבורם, ובאלדים אעזור ועליו אבטח והוא מגן לחוסים בו כמו שנאמר: טוב ה' לקויו לנפש תדרשנו (איכה ג', כ"ח). ואני נקי מטענותם אם ידברו וממלחמותן אם יתנכרו, כי אין בידי עול אסכול גאותם (קצ"ד) בעבורי אלא אני אומר: ישטמוני תחת רודפי טוב (תהלים ל"ח, כ"א). והאלדים יודע כי לא נעזרתי (קצ"ה) בחיבור הספר הזה בזולתי רעיוני וכתיבתי (קצ"ו) ולא נסתייעתי (קצ"ז) בו בכלתי מחשבתי. ומי שהוא מאנשי הנפשות (קצ"ח) היקרות והמזימות הנכבדות יבין מרמו (קצ"ט) דבריני מה שיורה על מה שיש בלבנו ואם יראה בו שניאה או טעות (ר) ידינני לזכות בחסדו. וכבר התנינו לייחס כל מבע אל יסודו וכל מדה אל מבעה כפי אשר יורה עליו המופת וכמו שאבאר אותם בזולתי המקום הזה בעזרת הכורא.

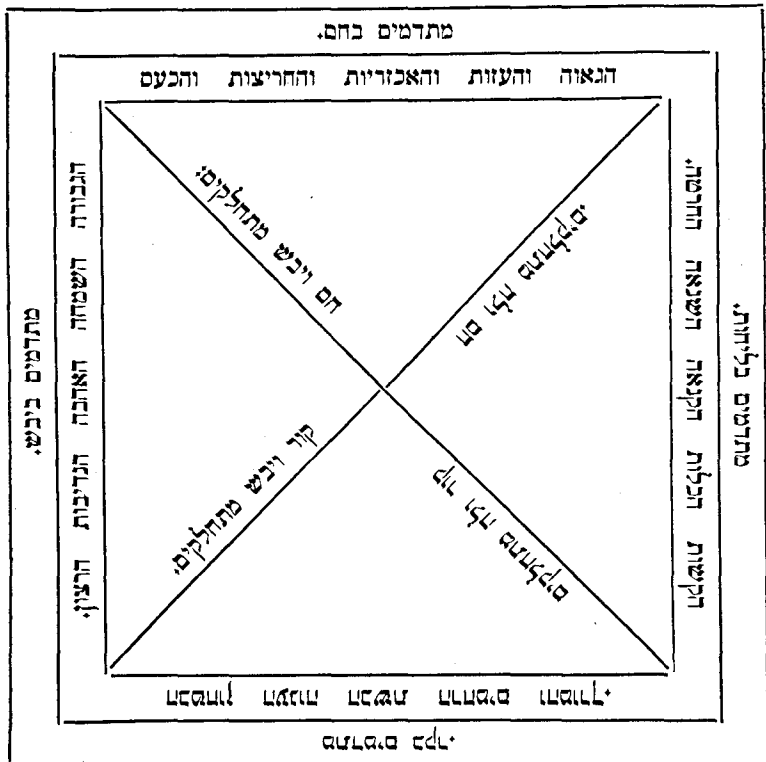
קפ"ו בנד' ע"כ ראיתי בתחילה כתיב. קפ"ז בכ"י ב', צוריה כתיב. קפ"ח מבלי טורח כתיב. קפ"ט בנד' לפי מחלקותם כתיב. קצ"א בנד' ומה שיש קר ומה שיש בהם רטוב ומה שיש בהם יבש כתיב. קצ"ב בנד' ובהתחברותם ובהפרדם כתיב. קצ"ג בנד' ומאלדים כתיב. קצ"ד בנד' מן הטענות אשר טוענין וכו' כתיב. קצ"ה בכ"י ב' נאותם כתיב. קצ"ו בנד' כי לא נתחברתי בחבור וכו' כתיב. קצ"ז בנד' ובכתיבתי כתיב. קצ"ח בנד' ולא נסמכתי כתיב. קצ"ט בנד' מאנשי הפעולות היקרות והמוטות היתרות כתיב. קצ"ט בנד' יורה דבריני כתיב. ר) בנד' שניאות או טעות וכו' כתיב.

וזאת דמות הצורה ליסודות ולמכעים ולמדות.

מרה האדומה האש

הדם האויר.

לשאה שלושאה אש

ים.אש שלושאה אש

בגוף רצוף שלהבת,
 בלי אהבה נשלבת,
 ורוח אש נושבת,
 לכבות אור להבת.

אש ומים איך דבקו,
 ועדים איכה ישקו,
 שניהם מוסר נשקו,
 עפרות למים יוצקו.

עפרה בחלק חכה,
 ימשכו לדיתן בכחה!

אש אהבה ירבה,
 ומים נאמנים.

לכבות אוד הנכוה,
אף במי מעיז ומקוה,
להם אהבה מקוה, (ק*)
נפש. כי לא תאוה.

עפרה בחלק חכה,
ימשכו לויתן בכחה!

ומי יודע את תקפו,
להשיב חום זעפו,
להעביר את אפיו,
לשאת נפשו בכפו.

עפרה בחלק חכה,
ימשכו לויתן בכחה!

לכבות אוד להבה, (רא)
בלי אוסיף עוד ארבה,
קמה וגם נצבה,
לאלם אלומות אהבה.

עפרה בחלק חכה,
ימשכו לויתן בכחה!

ראו לבן אדם יובל,
ואש אהבה אינו אוכל,
פרוש אהלך סכל,
חושך יהי לי ויאכל.

אש אהבה מכבה
ומים נאמנים

ישפוני רוח סערה,
להיות לי לעזרה,
או להיות יום עברה,
ומי יעמוד ביום צרה.

אש אהבה מכבה
ומים נאמנים

העפר ישובב בי,
פעמים יאמן את לבי,
וכעס ירבה עוצב בי,
תסוכנו מחשבות לבי.

אש אהבה מכבה
ומים נאמנים

ואחרי אשר חקרנו (יב) הצורה הזאת על הביאור הזה נאמר כי כל אשר ספרנו ממדות האדם עשרים, מהן טובות כפני (יג) עצמן ומהן רעות כפני עצמן, וצריך שנדבר על תיקון מדותיו, כדי שינהג בעצמו (יד) המנהג הטוב עד שיהיו לו המדות טובות כמזון ידבק בהם ולא יפרד מהם מימי נעוריו (הה) וירגיל בהם לאט קו לקו ועניין אחרי עניין וכמו שאמר החכם: חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כ"ב, ו') וכבר אמר הפילוסוף אפלטון: [הערה כ"א]

אפלטון.

„השכל מתנה והמוסר קניין, וההרגל על כל דבר שלטון.“ (טו)
ודע כי כל מדות האדם אשר תראנה בו בימי הבחורות והזקנה הם בימי

(*) בנדי' ר"ט לחום אהבה מקוה כתיב. (רא) בנדי' ר"ט לכבות אוד להבה כתיב. (רב) בנדי' חקקנו כתיב. (יג) בנדי' כפי עצמן כתיב. (יד) בנדי' כדי שינהג בעניני המנהג וכו' כתיב. (הה) בנדי' עד שיהיו לו המדות הטובות במדות ידבק בהן ולא יפרד מידי נעוריו כתיב. (ו) בנדי' השכל והמוסר קנין ולהרגל על כל דבר שלטון כתיב.

הילדות והנערות, (יז) ואם בו כח להראותם אלא בכח (יח) ולא כפועל וכמו שאתה רואה מקצת הנערים נראה (יט) בהם מדת הבושת ומקצתם העזות (רי) ומקצתם מהם נוטים אחר התאוה (ריא) ומקצתם אל המעלות הטובות ומקצתם אל הרעות, ואלה והדומה להם ממדות הנפש הבהמית. וכאשר יגיעו (ריב) לימי הבחורות תגבר ותראה חזקת הנפש הדברנית וכחה בפעולה ותשיב כל (ריג) פעליה אל העצה הנכונה והמחשבה הטובה בתיקון המדות, מפני שאין ממנהג הנפש הבהמית לתקנם.

ודברינו זה אעפ"י שהוא מדרך המופת כבר נחלמנו (ריד) מן הקבלה מדברי שלמה ע"ה שאמר: גם כמעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו (משלי כ', יא). אך הנערים אשר גברה עליהם הנבלות איפשר להעתיקם (רטו) אל הדרך הטובה, (רטז) וכמו שהביאו משל מתיקון הסעיף קודם שיגדל, וכשישוב אילן יקשה לתקנו ולהעתיקו, ועל כן אתה רואה רוב בני אדם בעת זקנתם אינם נעתקים ממה שהיו בו בימי בחרותם (ריז), כאשר הם נעתקים (ריח) רוב בני אדם מעת הנערות אל עת הבחורות אל המנהג הטוב, וזה כי (ריט) חנוך לנער על פי דרכו, ואמרו רבותינו ז"ל: בן עשרים בה ימות. [העדה כ"ב] ואומר כי מן הנמנע שיהיה פועל הרע כמעט נפשות המדברים מפני שאין זה החכמה (רכ). אך האלדים כרא את הנפש הנפש התמימה זכה ונקייה.

התמימה זכה ונקייה וכמו שאמר החכם: לכד ראה זה מצאתי אשר עשה האלדים את האדם ישר (נקחלת ז', כ"ט). ומה שיהיה ממנו זולתי הטוב היא ממהרת (רכא) הצומחת, ר"ל פועל הטבע, ואמרו מקצת הפילוסופים: מי שלא החזיק במדות הטובות אלא להשיג בהם הנאות הרגשותיו וצרכי גופו אינו יודע אמיתתם, אבל אשר ידרשם (רכב) לרעתו מעלתם ומיבתם ושיכיר כי טוב לו שימות בהם מן החיים בשכנגדם. ומי שממלך מחשבתו מן המדות הרעות המקום יעליהו אל המדות הטובות (רכג). וכפי רוחק האדם

(רד) בנד' כי כל מדות האדם אשר תראינה בו בימי הבחורות טדות יראה בכח מדות בוקנות בפעל והזקנות הסבו בימי הילדות והשחרות כתיב. (רח) בכ"י ב' ובנד' ואם אין בו כח להראותם כתיב. (רט) בנד' המלה נראה ליתא. (רי) ומקצתם העזות ליתא בנד'. (ריא) נוסים אל התאוה כתיב. (ריב) בנד' וכאשר הגיעו כתיב. (ריג) בנד' ותשוב אל פעליה כתיב. (ריד) בנד' נחלטה כתיב. (רטו) בנד' איפשר שיכול אדם כתיב. (רטז) בכ"י א' וב' ליתא ההוספה כולה וה"ל בנד': בעוד אשר לא יעברו הנערות, אבל אם יגיעו ימי הבחורות בעוד ימי הנערות קל לתקן המדות וקשה בהגיע הבחורות וימי הזקנות עושדים בעיניו קשה להעתיקם אל הדרך הטובה. (ריז) בנד' ממה שיהו בבחורות כתיב. (ריח) בנד' כאשר הם נתקים כתיב. (ריט) בנד' והיו טעם וכו' כתיב. (רכ) בנד' שאין זה דרך מדרך החכמה כתיב. (רכא) בנד' היא הצומחת כתיב. (רכב) בנד' אבל אם יכחשם לרעתם כתיב. (רכג) בכ"י ב' ובנד' והיה קרבתו אל האלדים כתיב.

מן המדות הרעות תהיה קרבתו אל האלדים (רכד) וכפי קרבתו אליהם יהיה רחקו ממנו. ואתה דע לך, ועוד נאמר במדות האדם העשירים בו דוד ע"ה רמז אותם וכל ענייניהם במזמור אחד (רכ"ה) באמרו: אל תתחר במריעים ואל תקנא בעושה עולה (תהלים ל"ז, א'). מהם שהזכירם (רכ"ו) על פשט הפסוק, ומהם אשר רמז אליהם בלבד (רכ"ז) ומהם שצוה בהם בעבודת המקום יתברך (רכ"ח) כמיציע המדות הטובות ומהם מה שהזהיר שלא לעשותם מן המדות הרעות, ומהם שסיפר בהם גנות אנשים אשר נמו סידורם ותיקונם (רכ"ט) ומהם מה ששיבח בהם אנשים אשר (ר"ל) הלכו על דרך נבחה בהרגלים אל מנהג הטוב, ומה שאמר בתחילה (ר"ל א'): אל תתחר במריעים להזהיר (ר"ל ב') שלא לאשר המריעים. וכיון שאינו מאשר אותם ראוי לו לשנוא אותם, ואחר כך הזהיר שלא לחמוד ולא לקנא בהם (ר"ל ג'), והוא מה שאמר: אל תקנא בעושי עולה, ואחר כך צוה שיהיה שליו וכופח בה'. והוא מה שאמר: במח בה' ועשה טוב (שם ג'), ואחר כך רמז להתנהג במדות הכובשת והענוה, והוא מה שאמר: שכון ארץ ורעה אמונה (שם). ומה שאמר תחילה שכון ארץ ואחריו ורעה אמונה, מורה כי פרי הענוה אריכות ימים על הארץ כראוי למדת הכובשת והענוה אשר [הערה כ"ג] ייתכנו (ר"ל ד'). כמו שידעת מה שנאמר במשה רבינו ע"ה (ר"ל ה'): בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב, ח'). ומה שקדם לזה מסיפור ענוותנותו (ר"ל ו') ומה שאמרנו כי ראויה (ר"ל ז') אריכות ימים למדת הכובשת והענוה, ומה שאמר (ר"ל ח'): ועניים ירשו ארץ והתענוו על רוב שלום (תהלים ל"ז, י"א), ומה שאמר: והתענו על ה' ויתן לך משאלות לבך (שם ל"ז, ד'). רמז (ר"ל ט') על מדת השטחה אשר ישתמש הצדיק בעבודתו אל אלודיו כשהוא נהנה בה. וכמו שאמר: שמתו בה' וגילו צדיקים (שם ל"ב, י"א). ונאמר בבשורת הישועה: שוש אשיש בה' תגיל נפשי באלדי, (ר"ט) (ישעיה ס"א, י"א). ומה שאמר ויתן לך משאלות לבך (תהלים ל"ז, ד'). רמז אל מדת התאוה אשר היא מדת האהבה, כי הכוור מפיך תאות הצדיקים כמו שייעדם באמרו: ויתן לך משאלות לבך. ומה שאמר: הרף מאף ועזוב חמה (שם ל"ז, ח'). (רמ"א)

רכד) בנד' וכפי קרבתו אל האלדים יהיה רחקו ממנו כתיב. רכד) כל המאמר מן ואתה דע לך וכו' עד במזמור אחד ליתא בנד'. רכז) מהם שהדרכים כתיב. רכז) בנד' מה שרמז עליהם ברמז בלבד כתיב. רכח) המלה יתברך ליתא בנדפס. רכט) בנד' אשר נטו מדרך תקונם וסידורם כתיב. רל) המלה אשר ליתא בנד'. רלא) בתחילה ליתא בנד'. רלב) בנד' רצה להזהיר כתיב. רלג) בנד' אותם כתיב. רלד) בנד' והענוה אשר כתבנו כתיב. רלה) בנד' אמונה במה שידענו בה וכו' כתיב. רלו) בנד' מספור ענותו כתיב. רלז) בנד' ומה שאמרתי כי אריכות ימים כתיב. רלח) בנד' הוא מה שנאמר כתיב. רלט) בנד' למד כתיב. רמ) כל המאמר מן ונאמר וכו' עד תגיל נפשי באלדי ליתא בנד'. רמא) בנד' היא כאשר תיארה בפשוטו שהזהיר ממנו וכמו שאמר הרף מאף ועזוב חמה כתיב וליתא בכ"י.

מלמד האחת (רמ"ב) על ההנחה והשני על החרטה על מה שעבר, ומה שאמר וענוים ירשו ארץ (שם ל"ז, י"א). כפשוטו, ומה שאמר: זומם רשע לצדיק וחורק עליו שניו (שם ל"ז, י"ב). רמז אל מה שמתנהג (רמ"ג) בו הרשע מן העזות והגבוהות ומה שאמר אדני ישחק לו (שם ל"ז, י"ג). רוצה לומר שמאבד אותו, (רמ"ד) וישמח הצדיק באבדו כמו שאמר. ישמח צדיק כי חזה נקם (שם נ"ח, י"א). ומה שאמר: חרב פתחו רשעים (שם ל"ז, י"ד). רמז אל (רמ"ה) מה שמראים הרשעים עם (רמ"ו) הגבורה והיכולת, ומה שאמר: לטבוח (רמ"ז) ישרי דרך (שם). רמז אל מדת האכזריות שהיא הקשה שבמידותם, ומה שאמר: וקשתותם תשברנה (שם ל"ז, טו). רמז אל מדת הגאווה ודומה לה, שנאמר: כגוי עז פנים: קשת וכידון יחזיקו (ירמיה ו', כג). ומה שאמר: וזרעות רשעים תשברנה (תהלים ל"ז, ט"ז). רוצה לומר שישגע אליו (רמ"ח) שיבטל גבורתם (רמ"ח) ויחלוש בהם מעניין המורד עד שלא יוכלו להגביה זרועות, (רמ"ט) ומה שאמר: לווה רשע ולא ישלם (שם ל"ז, כ"א). רמז אל מדת הכילות והציקנות [הערה כ"ד] ומה שאמר: וצדיק חונן ונותן (שם) זכר שני מדות אשר בנפש הצדיק והם הרחמים והנדיבות. וכאשר כילה לזוכרם חתם אותם כזוכר הרצון (ר"ג) יהיה האדם נוהג המנהג בעשרים המדות כמו שזכרנו, מהתנהגו כטובות מהם ועזבו את הרעות ואז (רנ"א) ירצהו האלדים כמו שאמר: מה מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ (שם ל"ז, כ"ג). ואל יעלה בלב אדם כי מה שאמר: מה מצעדי גבר כוננו (שם ל"ז, כ"ג) הוא מראה ההכרח בעבודת המקום אבל הוא (רנ"ב) על הטובה הצפונה לו או על הרעה מן הגמול והעונש. ומה שאמר: מה מצעדי גבר כוננו (שם) רוצה לומר כי המקום ברא את הנפש שלימה לא תחסר כל (רנ"ג) וכשהוא נוטה אל המעלות החשובות והמנהג הטוב, והוא מה שאמר: כוננו, אז יהיה רצוי (רנ"ד) לרצון הבורא, והוא מה שאמר: ודרכו יחפץ (שם).

וכבר נתברר ממה שזכרנו כי דוד המלך ע"ה היתה כונתו בטומור הזה לספר תיקון מדות האדם והנהגתם המנהג הטוב (רנ"ה) חוץ ממה שזכרם שלמה ע"ה בספרו והזהיר עליהם בכל עניין שיוכל האדם, כאשר אני עתיד להביאם בכל שער משעריהם בעזרת הבורא, ואחרי כן נבא מדברינו אלה אל סיפור (רנ"ו) הצורה אשר עשינו לחושים ולמדות ולבאר בה איך יבאו

רמב) בנד' האחד כתיב. רמג) בנד' רמז אליה על מה כתיב. רמד) בנד' שמאבד אותו רשע כתיב. רמה) בנד' המלה רמז חסר. רמו) בנד' מן הגבורה כתיב. רמז) בנד' לנוכח כתיב. רמז) בכ"י ב' שיגיע אליהם כתיב. רמח) בנד' כשתעשה גבורתם כתיב. רמט) בנד' להגביה זרועותם כתיב. רנ) בנד' בזכר הרצון כתיב. רנא) בכ"י ב' ואם ירצהו כתיב. רנב) בנד' הוא מראה על הטובה כתיב. רנג) בנד' לא יחסר כל כתיב. רנד) המלה רצוי בנד' ליתא. רנה) בנד' והנהגתם מנהג הטוב כתיב. רנו) בנד' איכות הצורה כתיב.

סעיפיהם משרשי החושים ואחבר (רנ"ז) כל איש אל מינו וכל מין אל זוגו, ואני רוצה לומר שאבאר מהות המדות המסתעפים מחוש (רנ"ח) הראות וכמותם, מחוש השמע ושאר החושים על הסדר הזה ותהיה הצורה מגדלת כדי שתהיה קלה להבין וקרובה למתחילים (רנ"ט) ללמוד הענין הזה, והרוצים להגיע אל תועלתו הנעזרים באלדים על השגתם תועלתם מן החכמות המוסריות והתוריות (ר"ס).

וזאת הצורה המגדלת להוציא העשרים מדות (רס"א) מחמשה חושים ב"א. (בעזרת אלדים).

הראות,	השמע,	הריח,	המעם,	המישוש.
הנאווה,	האהבה,	הכעס,	השמחה,	הגריכות.
הענוה,	השנאה,	הרצון,	הראגה,	הצינקות.
הבושת,	הרחמים,	הקנאה,	השלוה,	הגבורה.
העזות,	האכזריות,	החריצות.	החרטה,	המורך.

וכיון שהגענו אל מה שרצינו מחקיקת דמות הצורות (רס"ב) נחתום עתה ספרינו (רס"ג) זה בזכרון פרקיו ושעריו, כי קראנו (רס"ד) ספרינו זה: 'תיקון המדות' בעבור אשר כווננו בו להשיב טבעי בני אדם מעין השכלות אל אהבת המוסר ושנאתם (רס"ה) לרוב הפתאים עד אשר ישתדלו (רס"ו) לדעת טבעי החכמים ויבינו אותם מן העניינים רבים (רס"ז) מן הדברים, והבאנו מן הטענות השכליות והמופתיות מה שנזדמן לנו והבאנו עוד מן הכתוב בספרים וראינו שנביא אחר כן מעט מזער מדברי (רס"ח) החכמים ומיליהם ולחבר אליהם ממה שחיברו אנשי המוסר בחרוזים ומה שיזדמן לנו ממדות החכמה (רס"ט) כדי שיהיה ספרינו זה שלם בכל המעשים והעניינים (רע) והמעיין בספר הזה ידינני לזכות, (רע"א) מפני שלא הגעתי אל תכלית העניין ולא באתי עד סוף תכונתו, כי לא כיוונתי בחיבור זה להועיל מי שהוא גדול ממני בחכמה בדורינו זה, מפני שאני חושב שהגעתי אל דרך מדרכי החכמה. אבל אני יודע כי הפרי הגדול אשר אריתי מן החכמה הוא הכרתי שאיני חכם ושלא אמנע מלשאול חבריי, ושאוּדה להם שאני מקצר

(רנז) בנד' וטחבר כל איש כתיב. רנח) בנד' ויחוש הראות כתיב. רנט) בנד' בטעות וקרובה למתמלים כתיב. רס) בנד' והתמיות כתיב. רסא) בנד' וזאת תכנית הצורה המגדלת להוציא המדות העשרים וחמשה חושים כתיב. רסב) בנד' מדות הצורות כתיב. רסג) בנד' פתיחת ספרינו כתיב. רסד) בנד' ונאמר כי קראנו כתיב. רסה) בכ"ב' ושכתתם בנד' ושנתחכם כתיב. רסו) בנד' עד שישתדלו כתיב. רסז) בכ"ב' וננד' בענינים רבים כתיב. רסח) בנד' מחבורי החכמים כתיב. רסט) בנד' מן חידות החכמה כתיב. רע) בנד' בכל עניינו כתיב. רעא) בנד' בחסדו לזכות כתיב.

ואומר כמו שאמר המשורר: ומן הדברים שצריך בעבורם לדוניני לזכות על שלא הגעתי עד תכלית (רע"ב) מה שאנחנו בו בזמן הזה מן הדוחק והגלויות ותכיפת הצרות והשתנות העתים והעניינים (רע"ג) ואינני כמתרעם, אבל עם כל זה אינני נמנע להורות לבוראי ולשכחו על מה שחננו מן הטובה ועל מה שהאיר עינינו להמציאנו הדרך להבין מעט מן החכמות. והנה חלקנו ספרינו זה על חמשה חלקים וכל חלק מהם כולל ארבעה שערים עם השלמת (רע"ד) עשרים השערים כמו שהתנינו בצורה, וחיברתי אל כל חלק מה שיש מן החושים ולכל חוש מה שיש לו מן המדות. ואלה חלקי הספר והם חמשה כנגד החמשה חושים אשר הקדמנו לזכרם.

החלק הראשון: בחוש העין והוא כולל ארבעה שערים.

השער הראשון: במדת הגאון והגבהות.

והשער השני: במדת השפלות ולהורות להתנהג בה.

והשער השלישי: במדת הבושת והענוה.

והשער הרביעי: במדת העזות ולהזהר ממנה.

והחלק השני אשר הוא חוש השמע כולל ארבעה שערים.

השער הראשון: במדת האהבה והאיך יתנהג בה האדם ושכח אנשיה

ולהורות איך ידבק בה האדם.

השער השני: במדת השנאה והאיך יתרחק האדם ממנה (רע"ה).

והשער השלישי: במדת החנינה והרחמים.

והשער הרביעי: במדת האכזריות.

והחלק השלישי: בחוש הטעם והוא כולל (רע"ו) ארבעה שערים.

השער הראשון: במדת השמחה.

השער השני: בדאגה ולרחות העצב.

השער השלישי: בשלוה והבטחון.

השער הרביעי: בחרטה.

והחלק הרביעי בחוש הריח והוא כולל ארבעה שערים.

השער הראשון: הכעס והחרון (רע"ז).

השער השני: הרצון והסברת פנים (רע"ח).

השער השלישי: בקנאה ובחמד.

השער הרביעי: בחריצות והזריות.

והחלק החמישי: בחוש המישוש והוא כולל ארבעה שערים.

השער הראשון: בנדיבות וגמילות הסד.

(רע"ב) בנד' אל תכלית זה כתיב. (רע"ג) בנד' והשתנות העניינים כתיב. (רע"ד) בנד' עד השלמת כתיב. (רע"ה) המאמר והאיך וכו' ליתא בנדפס. (רע"ו) בנד' ולו ארבעה וכו' כתיב. (רע"ז) בכעס ובחרון כתיב. (רע"ח) בנד' ובחסרת פנים כתיב.

השער השני: ככילות ובציקנות (רע"ט).

השער השלישי: במדת הגבורה.

השער הרביעי: במדת המורך והעצלות. והנה נשלמו עשרים המדות. וכיון שהשלמנו לספר חלקי ספרינו ושעריו, נתחיל לבאר כל שערינו בעיה, ואותו אשאל (ר"ב) שידריכנו בדרך הישרה והנכוחה כאשר שאל אותו משיחו: הדריכני באמתך ולמדני כי אתה אלדי ישעי אותך קייתי כל היום (תהלים כ"ה, ה').

השער הראשון מן החלק הראשון הגאולה.

גאולה תמצא בבחורים ומי שמוזגו הם.

נדבר על מדת הגאולה, ומה טוב שנודמן לשער הזה שיהיה תחילה לכל השערים כפי חיוב הערך והמספר.

ואומר כי ראיתי הרבה מן החכמים מתנהגים במדת הזאת שלא במקומה והם מעלין אותה על שאר מדותם עד שנהגו בה הפתאים ומשתמשין בה בעניין שאין צריך להם להשתמש עד שגברה על טבעם, אף אני רואה המדה הזאת נמצא הרבה בקטני אדם, רוצה לומר על ידי הכחרות והנערות כל שכן כשיודמן לה מי שמוזגו הם ובעל מרה אדומה מפני שדרך המרה האדומה ובהמיוותה. (רפ"א) תעזור טבע האדם להתנהג במדה הזאת עד שהוא מתנהג בה בעניין שאינו ראוי להראותה בו.

ומסעיפי המדה הזאת הגבחות והחירות ורדיפת השררה, ואילו הסעיפים אינם ממדות החסידים הקדמונים אשר העירו (רפ"ב) להם מדות החמדות, כי הם כנגד אלה.

גבחות, יחירות, רדיפת שררה.

וכבר ראינו שיש מבני אדם שנודעו במדה הזאת והם מתנהגים בה (רפ"ג) שלא במקומה והם מגזיזים אצל בני אדם, ויש מהם שמתנהגים בה בעניין הטובים שבמדה והן משובחין עליהם, איני מאריך לזכור את שמם מפני שהם ידועים. וכיון שהדבר כן צריך שנתחכם להגיע אל הנהגת המדה הזאת כראוי ונמנע מהתנהג בה כשאין ראוי לה ושנזכור (רפ"ד) מה שיבוא לאדם מן המנהגים מגזיזים שבה ומן ההפסד.

רפואת זאת המדה.

ונאמר כשנראה ממה הזאת נוכרת בטבע האדם צריך לחשב בדברים המופלאים המפחדים והמכחילים (רפ"ה) המחשבה בראשית היצירות וכסופם,

רע"ט) בכ"ו ב' והקמצנות כתיב. (רפ) בנד' ואותו נשאל כתיב. (רפא) בנד' שבהמיתה כתיב. (רפב) בנד' אשר העירו כתיב. (רפג) בכ"ו ב' בהם כתיב. (רפד) בנד' וכשנזכור כתיב. (רפה) בכ"ו ב' והמחבלים כתיב.